

BALG'AM KO'CHIRUVCHI DORI VOSITALARI

Davronova Sayyoraxon Isroilovna

*Xo'jaobod Abu Ali ibn Sino jamoat salomatligi texnikumi
Farmakologiya va repseptura fani o'qituvchisi*

Balg'am ko'chiruvchi dorilar - yo'talganda balg'am ko'chishini osonlashtiruvchi dori moddalar. Ular bronxlar shilliq pardasi bezlari faoliyatini oshiradi yoki bronxlarning muskullari qisqarishini va nafas yo'llaridagi epiteley faoliyatini kuchaytiradi. Balg'am ko'chiruvchi dorilar d. bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi dorilarga bo'linadi.

Bevosita ta'sir etuvchi Balg'am ko'chiruvchi dorilar d. ga o'zining ishqorlik xususiyati tufayli balg'amni yumshatishga yordam beradigan natriy bikarbonat (ichimlik soda), ichilganda bronxlar shilliq pardasi bezlariga ta'sir etib, balg'am ko'chiradigan terpengidrat hamda ba'zi efir moylari (mas, anis moyi va boshqalar) kiradi. Bu dorilar ingalyatsiya qilinganda (suv bug'i bilan nafas yo'llariga yuborilganda) ham, ichilganda ham balg'am yumshatishga kor qiladi.

Bilvosita ta'sir etadigan Balg'am ko'chiruvchi dorilar d.ga ba'zi dorivor o'simliklardan olinadigan moddalar (mas, termopsis o'simligi damlamasi, quruq termopsis ekstrakti va boshqalar) kiradi. Bu moddalar faqat ichilganda kor qiladi. Balg'am ko'chiruvchi dorilar d. asosan yo'talib, balg'am ko'chishi qiyin bo'lgan o'pka kasalliklarida (zotiljam, bronxit va boshqalar) ichiladi. Har qanday hollarda ham Balg'am ko'chiruvchi dorilar d.ni vrach ruxsati b-i ichish lozim. Aks holda turli asoratlarga sabab bo'lishi mumkin

Yo'tal organizmning reflektor reaksiyasi hisoblanib, nafas yo'llarini qo'zg'atish yoki ifloslantirishga javoban yuzaga keladi. Ular orqali nafas yo'llarini tozalash va o'tkazuvchanligini tiklash maqsadida o'pkadan, bronxlardan, traxeadan, laringdan va tomoqdan ortiqcha shilliq yoki begona zarralarni chiqarib tashlash orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayon miyadagi yo'tal markazi tomonidan boshqariladi. Signallar esa nafas tizimining har qanday qismida qo'zg'atilgan retseptorlar tomonidan yo'tal markaziga yuboriladi.

Shuningdek, yo'tal turli kasalliklar (asosiy yoki yordamchi simptom sifatida) natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Masalan, psixo-emotsional buzilishlar yoki oshqozon-ichak trakti ishlashidagi muammolar yo'talni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun yo'talga qarshi dori tanlashda avvalo uning sababini aniqlash kerak, shunda davolash uning bartaraf etilishiga qaratiladi.

Yo'talni keltirib chiqaruvchi omillar:

- Nafas yo'llarining infeksiyalari. Viruslar yoki bakteriyalar sovuq tushish, gripp, bronxit, pnevmoniya va boshqa kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu nafas yo'llarining shilliq qavatini qo'zg'atadi, bu esa yo'talni keltirib chiqaradi.
- Allergiyalar. Chang, gullar changi, jun, pashsha, zamburug'lar, hidlar kabi allergik reaksiyalarga yo'talni keltirib chiqaruvchi omil bo'lishi mumkin.
- Irritantlar. Tutun, bug'lar, kimyoviy moddalar bug'larini nafas olish yo'talni keltirib chiqarishi mumkin.
- Tamaki tutuni. Ko'pchilik chekuvchilarda tez-tez yo'tal paydo bo'ladi. Passiv chekish (boshqalar tutunini nafas olish) kuchli yo'talni keltirib chiqarishi mumkin.
- Astma. Kasallikning o'tkir shakli paytida, masalan, trigerlarga ta'sirlanishida, astmatiklarda yo'talning kuchli hujumlari kuzatiladi.
- Pnevmonikozlar. Uzun muddatli ta'sirlar natijasida o'pkada turli begona zarrachalar (kvarts, asbest, ko'mir changi va b.) sababli yuzaga keladigan kasalliklar guruhi bo'lib, ular doimiy yo'tal bilan birga keladi.
- Oshqozon kislotasining refluyksi. Oshqozon tarkibining oziq-ovqat yo'llariga qaytishi ularni qo'zg'atishi mumkin. Bu holatning bir belgisi sifatida yo'tal paydo bo'lishi mumkin.
- Dori vositalariga reaksiya. Ba'zi dori preparatlari, ayniqsa inhalatsion shaklda, yo'talni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan yon ta'sir yoki vaqtinchalik reaksiya sifatida paydo bo'lishi mumkin.
- Stress, emotsional taranglik. Bu turdagi yo'tal psixosomatik tabiatga ega bo'lib, odatda jismoniy sabablarsiz, unchalik kuchli va uzoq davom etmaydi.

Yo'tal nam va quruq bo'lishi mumkin. Birinchisi nafas yo'llarining shilliq qavati orqali balg'am hosil qilinishi bilan xarakterlanadi, ikkinchisi esa balg'amsiz o'tadi. Har xil turdagi yo'tal uchun mos dori vositalari tanlanadi.

Yo'talga qarshi vositalar: klassifikatsiya

Yo'talga qarshi dori vositalari quyidagi turlarga bo'linadi:

Protivokashlevye preparatlar:

Markaziy ta'sir qiluvchilar- markaziy nerv tizimiga ta'sir qilib, yo'tal refleksi bostiradi.

Periferik ta'sir qiluvchilar - to'g'ridan-to'g'ri nafas yo'llaridagi retseptorlarga ta'sir qilib, ularning sezgirlikni kamaytiradi (natijada, miyaga signal uzatish faolligi kamayadi).

- Mukolitiklar - balg'amni suyultirib, uni yo'talishni osonlashtiradi.

• Expectorantlar- shilliqni suyultirib, uni nafas yo'llaridan chiqarib yuborishni soddalashtiradi.

• Kombinatsion preparatlar - bir nechta faol komponentlarni o'z ichiga olgan holda bir vaqtning o'zida bir nechta muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan.

Yo'talga qarshi preparatlar quyidagi shakllarda taqdim etilishi mumkin:

- Eritmalar, suyuqliklar, damlamalar, fito choylar, siroplar.
- Tomchilar, suspenziyalar, kukunlar, malhamlar.
- Granulalar, tabletka, pastillar, shirinliklar va boshqalar.

Yo'talni davolashda farmakologiyadan tashqari, xalq tabobati usullari ham qo'llaniladi. Ko'plab odamlar dori-darmonlarga murojaat qilmasdan, o'simlik ekstraktleri, o'tlar, asal, efir moylari va boshqalar foydalanishadi. Bunday yondashuv ko'pincha samarali bo'ladi. Ammo, ko'pincha bu faqat simptomlarni yengillashtirishga yordam beradi, yo'talni keltirib chiqaruvchi asosiy sabab bilan kurashmaydi. Har qanday holatda ham, xalq tabobati usullaridan foydalanishdan oldin shifokor bilan maslahatlashish kerak.

Nam va quruq yo'tal uchun dorilar: taqqoslash

Nam yo'tal paydo bo'lganda va balg'am hosil bo'lganda quyidagi dori vositalari qo'llaniladi:

• Mukolitiklar. Bu dorilar balg'amni suyultirishga va uni nafas yo'llaridan chiqarishni osonlashtirishga yordam beradi. Masalan, «Atsetiltsistein», «Gvayfenezin».

• Expektorantlar. Bu dorilar shilliqni suyultiradi va uni nafas yo'llaridan chiqarib yuborishni soddalashtiradi. Masalan, «Gvayfenezin», «Bromgeksin».

Quruq yo'talda esa quyidagi dori vositalari ishlatiladi:

• Protivokashlevye preparatlar. Ushbu dorilar markaziy nerv tizimiga ta'sir qilib, yo'tal refleksini bostirishga yordam beradi. Masalan, «Dekstrometofan», «Difengidramin».

• Tomoqni namlovchi vositalar. Shilliq qavatni namlovchi va uni tinchlantiruvchi ichimliklar va so'riladigan konfetlar, nafas yo'llaridagi shilliq qavatni yumshatishga va yo'talni kamaytirishga yordam beradi.

Dori vositasini tanlashda ko'plab omillarni hisobga olish kerak. Yo'talning sababi, turi, intensivligi, namoyon bo'lgan simptomlar spektri, bemorning shaxsiy xususiyatlari, mavjud cheklovlar, kontrendikatsiyalar, mumkin bo'lgan yon ta'sirlar, qabul qilinayotgan dori-darmonlar, BADlar va boshqalar muhimdir. To'g'ri tanlov qilish uchun tibbiy diagnostika o'tkazish va mutaxassis shifokor tomonidan tavsiya olish zarur.

Ingulatorlar, siroplar, yo'talga qarshi tabletka: qo'llash xususiyatlari
Asosiy tavsiyalar:

- Dorilar faqat tekshiruvdan so'ng va aniq tashxis qo'yilgandan keyin qo'llaniladi.

- Dorilar faqat shifokor ko'rsatmasi bo'yicha qabul qilinadi: davolash rejimi, dozlash va boshqalar.

- Yon ta'sirlar paydo bo'lganda darhol davolanishni to'xtatish va mutaxassisga qo'shimcha maslahat uchun murojaat qilish kerak.

Ko'pchilik dori vositalari qo'llanma bilan birga keladi. Dorini ishlatishdan oldin ishlab chiqaruvchining ko'rsatmalarini diqqat bilan o'qib chiqing. Ammo, shifokor tavsiyalari ustun turadi, chunki u sizni tekshirgan, tashxis qo'ygan va davolashni belgilagan. Agar shifokorning ko'rsatmalari ishlab chiqaruvchining ko'rsatmalaridan farq qilsa, bu sizning ehtiyojlaringizga moslashgan individual davolash strategiyasi tufayli bo'lishi mumkin.

Yo'talning oldini olish

Foydali maslahatlar:

- Shaxsiy gigiyena vositalaridan va himoyadan (masalan, niqoblardan) foydalaning, ayniqsa respirator infeksiyalarining mavsumiy kuchayish davrlarida.

- Qo'llaringiz yuvilmagan paytda og'iz, burun va ko'zlariga tegmang.

- Chekishdan tiyiling, ifloslangan, juda quruq yoki konditsionerlangan havodagi uzoq vaqt qolishdan saqlaning.

- Respirator infeksiyalari bilan kasallangan odamlar bilan yaqin aloqadan qoching.

- Muntazam ravishda tibbiy ko'rikdan o'ting, zarurat tug'ilganda vaktsinatsiya qilish orqali yuqtirishdan himoyalaning.

Yo'tal bilan kurashishning eng yaxshi usuli uni oldini olishdir. Agar sizda allaqachon yo'tal paydo bo'lgan bo'lsa, sababini aniqlash va uni imkon qadar tezroq bartaraf etish kerak. Buning uchun shifokorga murojaat qilish zarur. Tibbiy mutaxassis kasallikni aniqlab, aynan sizga mos keladigan optimal kompleks va faol moddalarning dozajini belgilaydigan dori-darmonlarni tavsiya qiladi.

Yo'talga qarshi tabletka, tomchi, siropni «Liki» onlayn apteka agregatori orqali qulay narxlarda xarid qilishingiz mumkin.

Yo'tal - himoya reaksiyasi bo'lib, ko'pincha kasallikning belgisidir. Yo'talning turlarini, sabablarini va davolash usullarini ko'rib chiqamiz.

Umumiy ma'lumot

Yo'tal - bu refleks (himoya mexanizmi) bo'lib, uning yordamida organizm nafas yo'llarini shilliq, qo'zg'atuvchilar, bakteriyalar yoki yot zarrachalardan tozalashga intiladi.

Quyidagilarga e'tibor berishingiz mumkin:

Yo'tal qisqa muddatli (o'tkir), bir necha hafta davom etuvchi (o'tkir osti) yoki oylab cho'ziluvchi (surunkali) bo'lishi mumkin.

Shuni tushunish muhimki, yo‘tal o‘zi kasallik emas, balki turli sabablar yashirinishi mumkin bo‘lgan alomatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Salixujayev Z. “Dori vositalari kullanmasi” Toshkent, 2015 yil.
2. Toshmuxamedova F.Sh., Aliyev X.U., Nizomov R.Z. “Umumiy farmakologiya va reseptura”. Toshkent, Ilm ziyo, 2007 yil.
3. Sayfuddin Faxriddin o‘g‘li “Umumiy reseptura”. Toshkent, Medisina, 2006 yil.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. “Spravochnik Vidal”. Toshkent, 2008 yil
2. Sayfuddin Faxriddin o‘g‘li “Dorishunoslik farmakologiya va klinik farmakologiya asoslari”. Toshkent, 2006 yil.
3. “Bemorlarni uyda va shifoxonada parvarish qilish”. Toshkent, Ibn Sino nashriyoti, 2003 yil
4. “Xavfsiz immunizasiya” dasturi bo‘yicha pedagoglar va tibbiyot xodimlari uchun qo‘llanma. 2014 (YuNISEF)..
5. Yod tanqisligini oldini olish haqidagi O‘zbekiston Respublikasi qonuni ” . 2007 yil.

Internet saytlar:

1. www.histolchuvashia.com.
2. www.ziyo.net.
3. www.google.ru
4. www.uzssgzt.uz,
5. www.med.uz.